

ISKRA SCHWARCZ

Nagy Péter pozsonyi látogatásáról*

Nagy Péter alakját, a cár személyiségét, reformjainak időszakát különös rokonszenv és népszerűség övezi. Nem csupán egy erős személyiség vagy a háza tájékán két keze munkájával rendet tartó gazda iránti hagyományos szeretetről van itt szó, hanem az államférfi kikezdhetetlen hírneve iránti tiszteletről is. Azt ugyanis nem lehet a cár szemére vetni, hogy kizárólag a saját jólétéről, dicsőségéről és hírnevéről gondoskodott volna, hiszen gondolatai középontjában elsősorban maga az ország állt.¹ Jevgenyij Anyiszimov, a péteri korszak elismert orosz kutatója úgy véli, hogy az első imperátor iránti szeretetben „a birodalom halványuló dicsőségéből, az Oroszország hatalmát és erejét megtestesítő hatalmas térségek elvesztéséből fakadó melankólia mutatkozik meg”.² S bár az orosz társadalomban és történelemtudományban már három évszázada folyik a vita Nagy Péter örökségével kapcsolatban, azt senki sem kérdőjelezheti meg, hogy a cár reformjai megteremtették Oroszország európai hatalommá válásának alapjait.

E tekintetben nem véletlen, hogy 2009 óta Szentpéterváron a „Nagy Péter útja” című nagyszabású történelmi és kulturális program keretében, évente rendeznek „Péter városairól” szóló kongresszusokat, 2010 februárjában pedig létrehozták a Nagy Péter Tudományos Intézetet. Az intézet feladata Nagy Péter örökségének közzététele, a reformer cár működéséhez kapcsolódó, Oroszországban és Európában fellelhető muzeális, történelmi és egyéb emlékek gyűjteményes feldolgozása, valamint „Péter városainak” kulturális téren való egyesítése. Ez utóbbiak közé azon városok tartoznak, melyeket Péter oroszországi és európai utazásai során felkeresett, valamint azok, melyeket ő maga alapított, illetve valamilyen módon kapcsolatba hozhatók a cár reformjaival vagy politikájával. Ezen a listán teljes joggal szerepel Szlovákia mai fővárosa, Pozsony is. Felmerül a kérdés, hogy ebből a szempontból miért ilyen érdekes ez a város, és vajon mivel keltette fel a cár érdeklődését. Végére is az ún. „nagy diplomáciai körút” során, úton Bécs felé Péter még „arany Prágában” sem állt meg, hanem egyszerűen elhajtott mellette.

Köztudott, hogy a modern Szlovákia fővárosa csak 1919 óta viseli hivatalosan a Bratislava nevet. A középkorban és az újkorban a városnak német neve volt: Pressburg (magyarul Pozsony), és 1526–1848 között – előbb csak ténylegesen, majd később hivatalosan is – a Habsburg Birodalom részeként a Magyar Királyság fővárosa volt. Pressburgban koronáztatták magukat magyar királlyá a német-római császári címet birtokló, Habsburg-dinasztiából

* A tanulmány alapjául egy 2010. október 5-én a szlovák főváros Orosz Tudományos és Kulturális Központjában megrendezett „I. Péter Pozsonyban” című konferencián elhangzott előadás szolgált. Köszönetemet fejezem ki Tatjana Ivantisenovának, a Szlovák Tudományos Akadémia Történelmi Intézete kutatójának, aki az írásomhoz használt szlovák szerzők munkáira felhívta a figyelmemet.

¹ Анисимов, Е. В.: *Петровские реформы и их исторические последствия для России*. <http://window.edu.ru/resource/456/38456/files/sprooooo02.pdf> (letöltés: 2015. márc. 31.).

² Uo.

származó uralkodók, mint például azt 1655-ben I. Lipót császár (1658–1705) is tette, aki Pétert vendégül látta Bécsben. A történelmi igazság szem előtt tartásával a német Pressburg elnevezés lesz kulcsfontosságú abban, hogy választ kapjunk arra a kérdésre, miért is látogatta meg Nagy Péter ezt a várost.

A történetírásban alig szenteltek figyelmet Péter pressburgi tartózkodásának. Mihail Bogoszlovszkij nevezetes munkájában is csupán egyetlen rövid leírást találunk ezzel kapcsolatosan: „Péter valószínűleg július 6-án utazott Badenből a magyar Pressburgba, ami a Duna bal partján fekszik, Béctől 60 versztányival lejjebb. A XVI. század közepétől e város (magyarul Pozsony) volt a Magyar Királyság fővárosa, melynek ősi, XIII. századi gótikus katedrálisában Szent István koronájával koronázták meg a magyar királyokat. A cár július 7-én tért vissza Bécsbe.”³ A téma másik szakértője, Nyikolaj Usztrjalov szűkszavúan annyit közöl, hogy Péter „meglátogatta Magyarország fővárosát, Pressburgot”.⁴ Dmitrij és Irina Guzevics pedig a „nagy diplomáciai körútról” szóló, újabb keletű alpművükben a cár pressburgi látogatását csupán úgy említik, mint „Bécsből csónakon tett rövid utazást”.⁵

Péter pressburgi tartózkodásával kapcsolatban a szlovák szerzők munkái közül elsősorban Andrej Sas tanulmányára kell hivatkoznunk.⁶ A mű tekintélyes anyagon alapul, részletes elemzést ad a 17. század végének politikai helyzetéről, rekonstruálja a „nagy diplomáciai körút” nyugat-európai útvonalát, és elemzi a cárnak a Magyar Királyság fővárosába tett látogatásának okait, ugyanakkor sajnálatos módon több vitatható következtetést is tartalmaz. Kétségesnek tűnik például Sas azon kijelentése, miszerint Péter a magyar Pálffy János gróffal vadászott volna annak stomfai birtokán. Először is a cárnak nem volt ideje a vadászatra (mindössze egyetlen napot töltött Pressburgban), másodszor pedig Péter teljesen közömbös volt a vadászat iránt, és a gyakorlati kérdések érdekelték, mindenekelőtt a hajógyár munkája, vagyis az új hajók építése Pressburgban. A cár városban tett látogatásának datálása ugyan csak téves.

Sas a látogatást június 18–20-ra teszi,⁷ miközben a források szerint (például az orosz „Journal” közlése alapján) Péter júliusban kereste fel a várost, és 7-én már vissza is tért Bécsbe. A szlovák szerzők közül még Igor Janotát kell megemlíteni, aki egyébként Sas munkájára támaszkodik, és megismétli Péter pressburgi látogatásának téves dátumát.⁸

Péter pressburgi tartózkodásának témája egyébként népszerű a drámaírók körében is. Ján Solovič szlovák író e történelmi szűzsé alapján írt „Péter és Pál” címen színdarabot a *commedia dell'arte* stílusában. A darabban megelevenednek a 17. század végi Pressburg jellegzetes szokásai, azok az idők, amikor a várost az orosz cár inkognitóban felkereste.⁹ 1988-ban a színdarab alapján játékfilm is készült, amit a szlovák televízióban rendszeresen bemutatnak.

³ Богословский, М. М.: *Петр I. Материалы к биографии: в 4 т.* Т. 2. Первое заграничное путешествие. Ч. I–II (9.III.1697 — 25.VIII.1698). М., 1941. 504.

⁴ Устрялов Н. В.: *История царствования Петра Великого: в 8 т.* Т. 3. Путешествие и разрыв с Швецией. СПб., 1858. С. 136. A szöveg elérhető a következő címen: <http://www.runivers.ru/bookreader/book58014/#page/1/mode/1up> (letöltés: 2015. márc. 31.)

⁵ Гузевич, Д. – Гузевич, И.: *Великое посольство: Рубеж эпох или Начало пути (1697–1698)*. СПб., 2008. 377.

⁶ Sas, A.: *Návšteva cára Petra Velkého v Bratislave*. Slovenská Bratislava. 1948. I. 230–252.

⁷ Sas: *Návšteva cára Petra Velkého v Bratislave*, 244.

⁸ Janota, I.: *Slavni ľudia v Bratislave*. Bratislava, 2007. 63–65.

⁹ Solovič, J.: *Peter a Pavel*. Bratislava, 1985.

Most pedig nézzük a forrásokat. Az osztrák archívumokban, különösen a bécsi Házi, Udvari és Állami Levéltárban (Haus-, Hof- und Staatsarchiv) végzett kutatásaim nem vezettek különösebb eredményre. Az oroszországi vonatkozású diplomáciai levelezésben („Russland I.” fond), a szertartásrend protokollumaiban (Zeremonialprotokolle) és a szertartásrenddel kapcsolatos egyéb aktákban (Ältere Zeremonielakten) a cár pressburgi tartózkodásával kapcsolatosan nem maradtak fenn feljegyzések. Ez azzal magyarázható, hogy Péter inkognitóban járt a városban, és ott tartózkodása során külön protokolláris eseményre így nem került sor. A bécsi udvarban működő velencei nagykövet, Carlo Ruzzini távirataiban, melyek a levéltár „Dispacci di Germania” fondjában találhatók, csupán arról történik említés, hogy a cár váratlanul Pressburgba utazott az új dunai hajók megtekintése végett, ám a látogatás dátumára vagy időtartamára vonatkozóan már nem szolgálnak semmilyen adattal e dokumentumok.¹⁰

Az Udvari Haditanács – a „nagy diplomáciai körút” bécsi időszakában (azaz 1698 június–júliusában) keletkezett – protokollumainak és aktáinak (Protokolle des Wiener Hofkriegsrats), illetve az Udvari Kamara irattára (jelenleg Allgemeines Verwaltungs-, Finanz- und Hofkammerarchiv) dokumentumainak tanulmányozása során sikerült egy 1698. június 12-i keltezésű bejegyzésre bukkannom a „követség” Morvaországon való átutazásának pénzügyi vonatkozásaival kapcsolatban. Ebben a morvaországi rendi gyűlés (Landstand in Mähren) megbízottjai közlik, hogy vélhetően milyen élelmiszerek és pénzösszegek szükségesek a „nagy diplomáciai körút” morvaországi szakaszának idejére, és arról is megemlékeznek, hogy az orosz cár inkognitóban volt a követség tagja.¹¹ Vagyis már június elején ismert volt a „nagy diplomáciai körút” tagjainak Bécsbe érkezése, ugyanakkor a dokumentumok nem tartalmaznak semmilyen közvetlen utalást arra nézve, hogy Pétert Pressburgban várták volna, mint ahogy az ezzel kapcsolatos előkészületekre sincs semmilyen konkrét bizonyíték.

Az orosz források vonatkozásában Péter pressburgi tartózkodását az ún. „Journalban” említik.¹² Ez tulajdonképpen egy útinapló rövid jegyzetekkel, amit az utazás során vezettek. Az ott leírtak alapján végig lehet követni a „nagy diplomáciai körút” egészét. Ebben azt olvashatjuk, hogy július 3-án „a tizedes a Melegfürdőbe méltóztatott utazni”.¹³ Ez alatt a Bécs-től 25 kilométerre található Baden híres gyógyfürdőjét kell érteni. Az udvari kincstár által vezetett kiadási naplóból tudjuk, hogy a cár Alekszandr Mensikovval utazott oda, majd egy nappal később, július 4-én Badenbe érkezett az első és a második nagykövet, Franz Lefort és Fjodor Golovin is.¹⁴ Úgy tűnik, Péter július 5-ig tartózkodott ott. A továbbiakban a „Journalban” megemlítik, hogy a cár július 7-én visszatért, miután *Prešporokban* [Pozsony eredeti szlovák neve – a ford. megj.] járt. A július 7-i időpont a Julián naptár szerint van megadva, így a Pressburgból való visszatérés napjának a gregorián naptár szerinti pontosításához

¹⁰ „Come però casualmente successe che egli insieme con il primo degli ambasciatori era in quell' hore partito verso Presburgo a veder nel Danubio alcuni legni di nuova invention.” Lásd: Денеша К. Рудзини, 25.VII.1698 // ÖStA. HHStA. Dispacci di Germania. Bd. 179. In: Шмурло, Е.Ф.: Сборник документов, относящихся к истории царствования императора Петра Великого. Т. I. 1693–1700. Юрьев, 1903. 491–493.

¹¹ ÖStA. FHK. AHK, HFÖ. 1698. Index. Expedit. S. 402. 12.VI.1698.

¹² A „Journal”-ben közölt szöveget lásd: Устрялов, Н. В.: История царствования Петра Великого. Т. 3. 589–620.

¹³ Устрялов: История царствования Петра Великого. Т. 3. 612.

¹⁴ Бакланова, Н. А.: Великое посольство за границей в 1697–1698 гг. (его жизнь и быт по прихода-расходным книгам посольства). In: Петр Великий. Сборник статей / Под ред. А. И. Андреева. Москва; Ленинград, 1947. С. 26. Vö. Posselt, M.: Der General und Admiral Franz Lefort. Sein Leben und seine Zeit. 2 Bde. Frankfurt a. M., 1866, II. 494.

hozzá kell adnunk a kérdéses dátumhoz még 10 napot. Ezek szerint Péter július 17-én érkezett vissza Bécsbe.

Noha a cár visszatérésének ideje ismert előttünk, egy közvetlen utalást sem találunk arra vonatkozóan, hogy mikor utazott Pressburgba, és hány napot töltött ott. A választ erre a kérdésre Andrea Santacroce pápai nuncius Fabrizio Spada bíborosnak címzett jelentése adja meg. A nuncius ebben arról tájékoztatja a Vatikánt, hogy szerdán Péter I. Lipót császár társaságában részt vett a Kollonich Zsigmond bíboros által celebrált misén, ezt követően pedig a jezsuitáknál ebédelt Wolf atyával (Friedrich Wolf von Lüdinghausen), majd rögtön ezután Pressburgba utazott. Az utazás célja az épülő új hajók megtekintése volt.¹⁵

Ha számításba vesszük, hogy a gregorián naptár szerint a szerdai nap július 16-ára esett, Péter pedig a források alapján július 17-én tért vissza, akkor a pressburgi utazás csupán két napig tartott, és eléggé váratlan és hirtelen döntés eredménye volt.¹⁶ Az is elképzelhető, hogy a cár az éjszakát nem is a városban töltötte, hanem Esterházy herceg rezidenciáján, mely a történetírásból német néven, Kittseeként ismert [magyarul Köpcsény – a ford. megj.]. Minderre a későbbiekben részletesebben is kitérek. Andrea Santacroce nuncius és a velencei nagykövet, Carlo Ruzzini korábban már említett távirataiból tudjuk, hogy a cárt Franz Lefort, illetve az ismert jezsuita, Wolf atya kísérte el Pressburgba és Kittseebe.

Most pedig térjünk vissza arra a kérdésre, hogy miért érdeklődhetett ennyire az orosz cár Pressburg iránt. Vajon mi készíthette arra, hogy ide jöjjön? Több oka is volt erre. Az első ok Péter gyermekkorával függ össze. 1684-ben Preobrazsenszkoje faluban, a Jauza folyó bal partján az ifjú cár parancsára egy fából készült erődítmény épült, amely a Pressburg nevet kapta. Minden valószínűség szerint az abban az időben híres császári vár után, amelyről a cár vagy tanítójától, a német Simon Zommer kapitánytól, vagy „játékerődjének” építőitől hallott. Zommer 1682-ben állt orosz szolgálatba, és az ifjú Pétert lövészetre oktatta, ugyanakkor igen valószínű, hogy ezt megelőzően a császári hadseregben szolgált.¹⁷

A 17. század hatvanas-hetvenes éveiben, amikor nyilvánvalóvá vált az Oszmán Birodalommal való újabb fegyveres összecsapások elkerülhetetlensége, megkezdődött a Habsburg monarchia várrendszerének modernizálása. Joseph Priami hadmérnök vezetésével Pressburgban olyan korszerű védelmi rendszer kiépítését vették tervbe, ami képes ellenállni az ellenség ágyútűzének és bármilyen ostromnak. A valóságban azonban 1674-ig csak az új

¹⁵ „*Havendo per inteso il Czar di Moscovia, che mercedi mattina doveva celebrarsi una messa cantata dal sig. Card. Colonitz nella chiesa de' P. P. Gesuiti della casa professa, in adempimento d'una fondazione fatta dall'imperatrice Eleonora di gl. m. mostrò gran desiderio d'intervenire alla funzioni, et havendolo fatto dire a Sua Maestà Cesarea fu preparata per il medesimo Czar la tribuna, dove assiste Sua Maestà alle funzioni sacre, quando si porta alla sudeta chiesa [...] Terminato questo discorso, passò al refettorio de' P. P. Gesuiti, e vi desinò, tenendo a tavola il P. Preposito et il P. Wolff [...] e subito terminato il pranzo se n'andò a Presburgo a veder i preparamenti dell'armamento navale, che deve partire fra pochi giorni.*” Lásd: А. де Санта Кроче — кардиналу Ф. Спада, 26. VII. 1698. In: Шмурло: Сборник документов, 497. A szöveg elérhető: <http://www.knigafund.ru/books/51109/read#page543> (letöltés: 2015. márc. 31.)

¹⁶ Lásd: Gregorianischer Kalender. 1698. Текст доступен по адресу: <http://calendar.zoznam.sk/gregoriancalendar-de.php?hy=1698&x=o&y=0> (Letöltés: 2015. márc. 31.)

¹⁷ Брикнер, А. Г.: *Иллюстрированная история Петра Великого*. М., 2000. 101.; Погодин, М. П.: *Семнадцать первых лет в жизни императора Петра Великого (1672–1689)*. М., 1875. 102–109. Вö. Храмов, В. Ю.: *Петровские военные забавы и потехи 1683–1694 гг. как опыт проведения военных игр и манёвров*. Военный журнал. 2014. Кн. 6. A szöveg elérhető: <http://history.milportal.ru/2014/04/petrovskie-voennye-zabavy-i-potexi-1683-1694-gg-kak-opyt-provedeniya-voennyx-igr-i-manyovrov/> (letöltés: 2015. márc. 31.)

bástyákat és a Lipót-kaput sikerült felépíteni.¹⁸ Meglehet, hogy az erődítményrendszer átépítésénél azok a mesterek dolgoztak, akik a későbbiekben részt vettek a Moszkva melletti erőd építésében. Igencsak valószínű, hogy maga Zommer kapitány is a pressburgi várban szolgált, ami megmagyarázza, miért is nevezték el az ifjú Péter „játékerődjét” Pressburgnak.

Pressburg mellett, a Jauza folyón jelentek meg az első „játékhajók” – egy viking *snigg*-típusú, valamint egy orosz *strug*-típusú vitorlás csónakokkal. Idővel az erődítmény a cár valahány „játékezeredének” fővárosává vált, és már pusztá megjelenésében is fenyegetőnek és bevehetetlennek tűnt. Ezt jelölték ki a Duma gyűlései, illetve a hadgyakorlatok helyszínéül, itt zajlott le a sztelec-lázadások és a cár elleni összeesküvések kivizsgálása. A Pjotr Krjoksin „Elbeszélés Nagy Péter fogantatásáról és születéséről” című művéhez készült miniatúrasorozat az egyik legfontosabb forrás a cár ifjúságáról és a „játékregimentek” pressburgi erődben zajló kiképzéséről.¹⁹

A Moszkva melletti Pressburg nemcsak „bevehetetlen erőd” volt, de a szórakozás színhelye is. Az ott szórakozó társaság élén Fjodor Romodanovszkij herceg állt, egyike a Péterhez legközelebb álló embereknek, akit tréfából a „herceg-cár, Párizs és *Pressburg királya*” titullussal ruháztak fel.²⁰ 1691-től Pressburgban gyűlt össze az ún. „Össztréfás és Összrészezes Gyűlés”, ahol Péter nagybátyja, Nyikita Zotov elnökölt „Pressburgi Össztréfás Joannicius atya, Kokuji és Összjauzai pátriárka” néven.²¹ A „gyűlés” tagjai parodisztikus felvonulásokat tartottak, és botrányos, részeg orgiákat rendeztek. Mindebből jól látszik, hogy Péter ifjúsága, háborús kedvtelése és játékai a Jauza folyó partján álló játékvároshoz kapcsolódtak, így nincs abban semmi meglepő, hogy Bécsbe érkezvén a cár látni akarta az igazi Pressburg várát is.

Ugyanakkor pressburgi utazásának elsődleges indítéka az a kívánság volt, hogy láthassa a császári dunai flottát. Sem Hollandiában, sem pedig Angliában nem adódott rá lehetősége, hogy tanulmányozza egy folyami gályaflootta építését. Velencei utazása még előtte állt, a bécsi Arzenálban pedig csupán a régi típusú gályák és félgályák megtekintésére nyílt alkalma. Pressburgban azonban felkereshette a hajógyárat, ahol éppen új hajókat építettek. Feltételezzük, hogy Péter nemcsak arra volt kíváncsi, hogyan épülnek az új gályák, hanem egyúttal szakembereket is szeretett volna toborozni a saját hajóihoz. Edward Brown angol utazó a Duna-menti országok leírásában (1669/1670) megjegyyezte, hogy a pressburgi mólón számtalan csónakot és egyéb hajót látott.²² Az ottani Szent Miklós Testvériség pedig híres volt a hajók irányításában való jártasságáról, ám a kérdés, hogy vajon a testvériség bizonyos tagjai elutaztak-e Oroszországba, továbbra is nyitott marad.

A Habsburg monarchia számára az 1697-es év végzetes volt. Különösen Savoyai Jenő hadseregének zentai győzelmét követően bontakoztak ki heves viták az Udvari Haditanácsban a háborús taktika megváltoztatásának szükségességéről a Duna-medencében, ami új flotta építését tette szükségessé. Az akkori Dunai Flottilla admirálsa a holland származású Ludwig von Assembourg volt. Kissé előre szaladva már itt megemlíthjük, hogy az admirális az új flotta megépítésére kiutalt pénzt személyes szükségleteire használta fel, amiért is 1703-

¹⁸ Markovich A. – Huttanová, J.: *Príbeh hradu Bratislava. The Story of the Castle in Bratislava*. Bratislava, 2007. 70.

¹⁹ Krekšín, P.: *Peters des Grossen Jugendjahre*. Stuttgart, 1989. (Quellen und Studien zur Geschichte des Östlichen Europa. Bd. 30).

²⁰ Суздалев, В.Е.: *Петр I в Коломенском и Преображенском*. In: Петр Великий и Москва. Каталог выставки / Под ред. Н. С. Владимирской и др. М., 1998. 44.

²¹ Суздалев: *Петр I в Коломенском и Преображенском*, 44.

²² Sas: *Návšteva cára Petra Velkého*, 240.

ban orrának és füleinek levágására ítélték.²³ Ugyanakkor az ítéletet végül nem tudták végrehajtani, miután Assebourgnak sikerült időben elmenekülnie.²⁴ Az Udvari Kamara irattárának jegyzőkönyvei és dokumentumai egyaránt tartalmaznak adatokat mind a hajók építéséről és javításáról, mind pedig azokról a tiltakozásokról, melyek az admirális botrányos tetteivel álltak összefüggésben.

Az új császári dunai flotta a svájci François-Louis de Pesmes de Saint-Saphorin altengernagy, valamint báró Franz Dillher von Althan admirális flottáiból állt. Saint-Saphorin elkerülhetetlennek ítélte a gályák korszerűsítését, hogy azok gyorsabban haladhassanak. Mindehhez arra volt szükség, hogy a gályák 44 méter helyett 33 méter hosszúságúak, illetve 9 méter szélességűek legyenek. Ezen kívül az új hajóknak lapos fenékűnek kellett lenniük, hogy elkerüljék a sekély vízben való megfeneklést, illetve fedélzetükön nem 40, hanem mindössze 20 ágyú elhelyezését tartották indokoltnak. E gályák mérete hasonló volt a csajkákéhoz [evezős kozák fahajó – a ford. megj.], és bár nem igazán lehetett velük jól manőverezni, teljes mértékben alkalmasak voltak pontonhidak védelmére, és szükség esetén az adott folyószakaszt tüzérségi tűzzel is képesek voltak fedezni.²⁵

Az Udvari Haditanács nem értett egyet Saint-Saphorin terveivel, ám Wolf atyának – rendkívüli diplomáciai készségének köszönhetően – sikerült meggyőznie a császárt az új hajók építésének szükségességéről. 1698 decemberében Guido von Starhemberg grófot már arról tájékoztatták, hogy a gályák építésére szánt összeget átadták Althan bárónak.²⁶ Ez azt jelenti, hogy Péter érkezésekor az új gályák építési munkálatai már folyamatban voltak, így egyáltalán nem meglepő, hogy a cár személyesen is meg akart győződni a hajóépítők szakértelméről.

Pressburgban a Savoyai Jenő herceg seregénél alkalmazott katonai újdonság, nevezetesen a rézlemezekből készült pontonhidak (*Kupfer Pontonen*) is felkelthették Péter érdeklődését. Ez a találmány Hollandián keresztül Franciaországból érkezett. 1672-ben a franciák már 110 ilyen pontonhíddal rendelkeztek a flandriai Namurban.²⁷ A pontonhidak 4,5 tonna teherbírásúak voltak, mindegyik 1,6 mm-es rézlemezekből állt, amiket fából készült vázra szereltek fel.²⁸ A súlyuk viszonylag nem volt nagy, így könnyen lehetett őket szállítani. Ezt megelőzően a pontonhidak építési gyakorlatában a faszervezetek domináltak. Azt viszont már nehéz eldönteni, hogy pressburgi tartózkodása idején Péternek volt-e lehetősége ezeket az új hidakat is szemügyre venni.

Nem zárható ki, hogy Pressburgban a cár a hajógyár mellett a város más nevezetességeit is felkereste, ahogyan azt a „nagy diplomáciai körút” idején máskor is tette – megismerkedett az erődrendszerrel, betért a Szent Márton-dómba, ahol a magyar királyokat megkoronázták.²⁹ A német-római császári címet birtokló, Habsburg-dinasztiából származó uralkodók a magyar királyi címmel is rendelkeztek, ugyanakkor székhelyük nem Pressburgban, hanem hatalmas területeik központjában, Bécsben volt. A hatalom öröklődésének és megosztásának európai modellje, annak paraméterei és attribútumai Pétert nem ceremonális szempontból érdekelték, hanem sokkal inkább a hatalom legitimitása és törvényessége tekintetében.

Mint az közismert, alapítását követően Szentpétervár lett az Orosz Birodalom új fővárosa, de a cárok megkoronázására egészen a Romanov-dinasztia uralkodásának végéig az

²³ Schaefer, K.: *Historische Schiffe in Wien*. Wien, 2012. 30.

²⁴ Aichelburg, W.: *Kriegsschiffe auf der Donau* // Militärhistorische Schriftenreihe. 1982. Heft 37. 15.

²⁵ Aichelburg, W.: *Kriegsschiffe auf der Donau*, 15.

²⁶ ÖStA. FHKA. AHK. HFÖ. 1698. Index. Expedit. 801.

²⁷ Österreichische Militärische Zeitschrift. Wien, 1873. Bd. 2. 170.

²⁸ Aichelburg: *Kriegsschiffe*, 16.

²⁹ Holčík, Š.: *Krönungsfeierlichkeiten in Preßburg/Bratislava 1563–1830*. Bratislava, 1992.

ország régi fővárosában, Moszkvában került sor. Vagyis nem feltétlenül volt mindenütt a főváros egyúttal a koronázások helyszíne is. Másképpen szólva, bár a hatalom székhelye az egyik rezidenciából a másikba költözött, a koronázással kapcsolatos hagyomány továbbra is megmaradt, és a hatalom legitimitásának megerősítését szolgálta.

Péter a visszaúton Kittseeben felkereste Esterházy Pál herceget, akivel valószínűleg már korábban, Bécsben megismerkedett. A cár kittseei látogatásáról tanúskodik a néprajzi múzeumban őrzött fehér fajanszkorsó, amelyen az orosz kétfejű sas, illetve az 1698-as évszám látható. Feltételezésünk szerint a korsót a magyar herceg külön megrendelésére készítették a cárnak szánt ajándékként.³⁰

Nem zárható ki, hogy több korsó is készült akkor, viszont az egyikük bizonyosan eltört, és ott maradt a palota alagsorában. Ez a múzeumi tárgy a fajansz gyártási technológiája szempontjából lehet érdekes, és felveti annak kérdését is, hogy vajon oroszországi szolgálatra nem fogadtak-e fel ilyen szakembereket. A „nagy diplomáciai körút” egyik legfontosabb célja ugyanis a szaktudás és az ismeretek megszerzése, illetve mesteremberek toborzása volt. A holland kerámia igen költségesnek számított, ám a gondolat, miszerint pressburgi szakemberek megnyerésével be lehet indítani az oroszországi fajanszgyártást, kifejezetten reálisnak tűnt. Fél évszázaddal később, Nagy Péter lánya, Jelizaveta Petrovna (Erzsébet) uralkodása alatt Pressburg környéki mesterek költöztek a Csernyigovi területre, ahol így elkezdődhetett az ún. habán kerámiák gyártása (*Habaner Keramik*).³¹

Mindenképpen fel kell hívnunk a figyelmet még egy részletre, ami Péter utazásához kapcsolódik. A cár társaságában Pressburgba utazott az I. Lipót császárhoz közel álló híres jezsuita, Wolf atya is, aki a breslauer [wrocław – a ford. megj.] Katolikus Egyetem megalapításának (1702) kezdeményezője volt. (A császár tiszteletére az egyetem a „Leopoldina” nevet kapta.) Wolf rendkívüli diplomáciai készséggel és pénzügyi tehetséggel rendelkezett, és a legnehezebb helyzetben is megtalálta a módját, hogy előteremtse az anyagiakat a haditervek megvalósításához, illetve a hadműveletek irányításához. Teljes joggal nevezhetjük őt „szürke bíborosnak” és a császár tényleges pénzügyminiszterének.

Wolfnak a törökök elleni hadjárat során (1696 júniusa) sikerült elrendeznie I. Frigyes Ágost szász választófejedelem, valamint az osztrák tábornokok között váratlanul kialakult konfliktust is. Úgy tartják továbbá, hogy az atyának kulcsszerepe volt a Frigyes Ágost katolikus hitre való áttérítésére irányuló kísérletekben is. Egyik levelében Wolf így szólítja meg: „Fenséges Választófejedelem! Irgalmas uram! Majdnem király!” (*Durchlauchtiger Kurfürst! Gnädiger Herr! Beinahe König!*),³² minden bizonnyal ezzel is arra utalva, hogy a jövőben Frigyes Ágost megszerzi a porosz trónt, és nagy valószínűséggel a lengyel koronát is. A Péterrel közeli kapcsolatba került jezsuita a cár elutazása előtt „40-40 cobolypremit 260, illetve 200 rubel értékben, valamint négy rőf damasztot” kapott, ami az egyik legnagyobb

³⁰ Mais, A.: *Der Kellerfund von Kittsee*. Kittsee, 1981.

³¹ Шварц, И.: *Собирался ли Петр I привлечь в Россию специалистов из Австрии для производства «голландской» керамики?* In: Россия – Нидерланды: Диалог культур в европейском пространстве. Материалы V Международного петровского конгресса / Сост. А. В. Кобак – О. Л. Кувалдина. СПб, 2014. 413–421. <http://ipv.spb.ru/upload/medialibrary/bb4/bb4e0e73fb50704cc0752a48f58dae9.pdf> (letöltés: 2015. márc. 31.)

³² Schimmelpfennig, A.: *Lüdinghausen, Friedrich Wolff von* // Allgemeine Deutsche Biographie. Herausgegeben von der Historischen Kommission bei der Bayerischen Akademie der Wissenschaften. 1884. Bd. 19. 381–383. Текст доступен по адресу: http://de.wikisource.org/w/index.php?title=ADB:L%C3%BCdinghausen_genannt_Wolff,_Friedrich_von&oldid=1707124 (letöltés: 2015. márc. 31.)

lúbb ajándéknak számított a „nagy diplomáciai körút” ideje alatt.³³ Ez arról tanúskodik, hogy Péter nemcsak a Wolf atya révén megszerzett „mérnöki eszközökkel” volt elégedett, de pressburgi utazásuk eredményeivel is.

Lezárásképpen megállapítható, hogy a „nagy diplomáciai körútnak” konkrét politikai célja volt: a „Szent Szövetség” működésének előmozdítása, a szövetségi kapcsolatok erősítése, valamint az európai országok támogatásának megszerzése az Oszmán Birodalom és a Krími Tatár Kánság elleni küzdelemhez. Azov elfogása után az európai szövetség fokozottabb támogatása mellett Oroszország külpolitikai terveinek sikeres megvalósításával, illetve hátárainak a Fekete-tenger partvonaláig való kiterjesztésével számolhatott. Mindezek mellett a „nagy diplomáciai körútnak” más céljai is voltak: hitelek megszerzése, szakemberek toborzása, hadianyagok, illetve fegyverek megrendelése és vásárlása, valamint kiképzési módszerek elsajátítása. Péter rövid pressburgi tartózkodása kifejezetten e célokkal és érdekekkel állt összefüggésben.

Fordította: TÓTH SZERGEJ

ISKRA SCHWARCZ

Peter the Great in Pressburg

Russian tsar Peter the Great visited Pressburg for a few days during the summer of 1698. This study aims to reconstruct the exact date of the visit based on various sources and tries to answer the question why the tsar visited this particular city, even though he passed near Prague during the trip, and didn't visit the city at all. The first reason is probably that by the order of the young tsar a wooden fortress was built in the village of Preobrazhenskoye on the left bank of the Yauza River in 1684, which was named Pressburg. It was most likely named after the famous imperial castle, about which the tsar might have heard from his teacher or the builders of his “toy fortress”. The plan to equip the Pressburg castle with state-of-the-art defences came up in the preceding decades, and maybe this piqued the Russian monarch's interest. Another reason behind his trip might have been to see the Emperor's Danube fleet.

In Pressburg he could visit the shipyard while new ships were being built. It is likely that Peter was not only interested in the process of building ships, but also wanted to recruit builders for his own ships. The “great diplomatic tour” (which included the visit to Pressburg) had well-defined political aims as well: furthering the goals of the Holy Alliance, strengthening the relationship between the allies, and gathering support for the fight against the Ottoman Empire and the Crimean Khanate. Further goals included getting loans, recruiting professionals, ordering and buying weapons and munitions, and acquiring new training methods.

---

³³ Бакланова: *Великое посольство*, 17.